

Când peisajele povestesc,

articol aparut în Revista Terra, nr. 177, din 17 iulie 2009, și semnat de Jean Dubé

Peisajul este ceea ce ne înconjoară zi de zi și, în același timp, ceea ce nu mai vedem din cauză că se află chiar sub ochii noștri ! Totuși, ceea ce nu mai vedem devine un obiectiv al călătoriei turistului care traversează ținuturile noastre. Dar, peisajul nu este o construcție în sine. El reprezintă înaintea de toate reflectarea unui mod de viață, a unui mod de organizare funciară și a spațiului și este, mai ales, rezultatul activității noastre economice, sociale și a schemei noastre de organizare a societății.

Astfel, în Franța, modul nostru de transmitere a fondului funciar, modul nostru de a moșteni, codul lui Napoleon, este încă actual în anumite regiuni, prin separarea parcelelor, prin împrejmuirea cu garduri.

Peisajul este de asemenea un « bun » comun, la care fiecare își aduce contribuția sa în mod conștient sau inconștient. El este deci un martor, un indicator al preocupărilor noastre cotidiene, a grijii noastre de a organiza și de a gestiona spațiul, precum și al evoluției modurilor de funcționare a societății noastre.

Să știi să observi peisajul înseamnă deci să-ți îngădui o întoarcere spre trecut, experiență trăită în urmă cu câteva săptămâni în timpul unei vizite de studiu în România.

Mii de mulțumiri pentru: Jean Cézard, Catherine Dupont, Patrick Edeline, Jacques Baudry, pentru timpul pe care mi l-au acordat și pentru energia depusă pentru a ne povesti din experiența lor.

În 16 iunie am fost invitat de Jacques Baudry de la INRA (Institutul Național de Cercetări Agronomice) din Rennes să mă strecur în mijlocul unui grup al Ensar (Școala Națională Superioară de Agronomie din Rennes), pentru un curs despre peisaj. Timp de două ore, mi-am deschis caietul de student în sala de curs a atelierului de științe ale solului. Iată cum am avut parte de o scurtă călătorie în lumea celor care observă peisajul.

« Deplângem întotdeauna peisajul care dispare »

Ce este un peisaj?

Peisajul este un fel de construcție, rezultat final al mai multor parametri. Solul este, fără îndoială, baza. Cu cât el este mai eterogen, cu atât va fi și construcția funciară. Al doilea factor este apa. Fie că este din abundență, fie că lipsește, omul nu a dus lipsa de imaginație aici pentru a construi baraje, dincolo pentru a construi terase de piatră care să rețină pământul și să capteze apa. Într-o manieră mai generală, toate aceste transferuri de elemente minerale au conturat peisajul. Eroziunea îndepartează elementele indispensabile dezvoltării vegetației de pe creste și le acumulează pe fundul văilor.

Dar elementul esențial este omul !

Dacă el este absent, dacă nu mai acționează, peisajul se închide. Dar, de fapt, peisajele neinfluențate de om, sunt rare. Activitatea umană creează și influențează pozitiv peisajele. Cultura cerealelor de-a lungul secolului trecut a avut ca rezultat crearea în anumite regiuni de munte a unor zone de terasare, iar în altele, creșterea animalelor a jucat acest rol.

Mai recent, mecanizarea a dus la suprimarea împrejmuirilor, a terasamentelor. Politica, în sensul nobil al termenului a jucat de asemenea un rol fundamental, ca în anii '60 în Franța, ca și legile care au permis dezvoltarea agriculturii sau, mai recent, obligația de a creea suprafețe semănate cu iarbă.

Evoluția este, prin urmare, direct legată de utilizare, iar acestea sunt într-o continuă mișcare. Normandia este din acest punct de vedere destul de caracteristică. În secolul trecut aceasta nu era o regiune acoperită de pășuni, după imaginea pe care o avem în minte, ci foarte cerealieră. Apoi, exodul rural și primul război mondial au golit satele de forța de muncă necesară culturilor. Fânețele au început să acopere suprafețe tot mai mari, până la revenirea plugului odată cu Politica Agricolă Comuna.

Ce viziune avem noi asupra peisajului ?

Deseori, abordarea « omului modern » este pretext pentru nostalgie. « Deplângem întotdeauna peisajele care dispar » spune Jacques Baudry, subliniind că evoluțiile lente trec neobservate. Cine își mai aminteste, de pildă, de la o generație la alta, de dispariția miilor de pomi din peisajul breton ? Omul are, de câțiva ani, o altă percepție asupra peisajului, începe să conștientizeze în primul rând faptul ca este înconjurat de un peisaj. Franța știe astfel că diversitatea peisajelor sale este un atu pe plan turistic.

INRA continuă deci și în prezent reflecția sa, iar întrebările pe care și le pun cercetătorii sunt strâns legate de problematica amenajării și valorizării teritoriilor.

Implantarea și reimplantarea zonelor verzi este o axă de lucru legată de toate subiectele privind prezevarea biodiversității și a noilor metode alternative, cum este de exemplu lupta împotriva factorilor nocivi. Împrejmuirile cu garduri vii și zonele verzi constituie un habitat pentru cei care luptă împotriva factorilor nocivi.

Mize oarecum contradictorii

Dar peisajul este influențat, de asemenea, de asalturile omului « modern », chiar în timp ce vrea să lupte împotriva încălzirii climatice. Eolienele sunt un exemplu excelent în acest sens. Se face din ele un model de dezvoltare și de producție alternativă de energie, în timp ce constituie o agresiune vizuala și vizibila asupra peisajului.

Acesta din urmă rămâne martorul, fața vizibilă a modului nostru de viață, de consum și de dezvoltare, cu aspectele sale pozitive și cu cele pe care nu vom putea niciodată să le ascundem !

Românii fac lectura propriilor peisaje

Intrarea în Europa celor 27 nu seamănă deloc cu o mare liniștită. Prinși între un Stat care optează în mod evident pentru o agricultură "industrială", chiar dacă aceasta este acaparată de investitori străini, și un principiu care îi face să privilegieze mai degrabă o agricultură de tip familial, agricultorii întâmpină dificultăți în a se organiza, chiar dacă beneficiază de sprijin venit din vest.

Astfel, în cadrul ajutorului pe care îl aduce Camera de Agricultură din Ille et Vilaine regiunii Sibiului (în cadrul cooperării descentralizate a Consiliului Général din Ille et Vilaine cu Județul Sibiu, susținută de Ministerul Afacerilor Externe și Europene) a avut loc o sesiune de formare în cursul lunii mai. Ea a fost animată de Jean Cézard care a împărtășit asistenței din experiența sa dobândită în timp ce a lucrat pentru FAO, utilizând ca metodă de lucru : analiza terenurilor

Sesiunea, care a durat trei zile, a reunit agricultori, tehnicieni, reprezentanți ai instituțiilor Statului, dar și foști agricultori. Unul dintre ei depășea vârsta de 80 de ani. Rolul său a fost să facă o retrospectivă a agriculturii și a terenurilor de odinioară... dinainte de colectivizare, dinainte de întoarcerea la agricultura privată.

Ce metodă de analiză ?

În prima zi s-a realizat un aport teoretic. A doua zi, pe teren, a fost dedicată mărturiilor celor "bătrâni". Aceștia au putut astfel să reamintească locul pe care îl ocupa agricultura care asigura traiul - înainte de colectivizare – sutelor de familii ale unei comune. Aceasta a fost de altfel agricultura care a contribuit din plin la dezvoltarea țării înainte ca aceasta să decidă să spolieze sutele de familii de bunurile lor și de mijloacele de producție.

Țăranii români au înțeles, mai ales prin imaginea negativă pe care le-o transmite propriul guvern, că, de după război, îndeletnicirea lor a finanțat din plin dezvoltarea acestei țări. Aceasta, până în momentul în care colectivizarea a distrus exploatarea și mijloacele de producție ale țăranilor. În ciuda acestui fapt, ei găsesc încă astăzi energia de a reconstrui .

Pentru unii agricultori, această întoarcere în trecut a fost aproape o descoperire. Un agricultor declarând chiar în timpul formării : « acum sunt mândru că sunt român », aceasta însemnând că acești țărani au despre ei înșiși o imagine extrem de defavorabilă. Iată deci că această întoarcere în trecut este extrem de importantă pentru a putea reconstrui.

Plecând de la imaginea aceasta, înțelegerea modului de organizare a terenurilor, a societății, evidențierea diferitelor constrângeri, pante, natura terenurilor, expunerea lor, etc, înseamnă, de asemenea, să cercetăm cum pune în valoare comunitatea umană acest teritoriu cu constrângerile sale, cu tehnologia pe care o are la dispoziție.

Ori, a face apel la istorie, a deschide ușa pornind de la analiza terenurilor înseamnă să găsești oportunitatea de a identifica atuurile și neajunsurile acestui teritoriu, pentru a încerca să definești axele de dezvoltare. Iată metoda care a fost aplicată de grup de-a lungul celor trei zile pentru a încerca să definească axele de dezvoltare de azi.

Trei peisaje, trei faze ale istoriei

Pornind de la observarea peisajului și a mărturiilor celor în vârstă, a fost posibil să facem o retrospectivă a terenurilor așa cum erau în 1940, 1960, 2000.

În 1940 comuna Calvaser număra 350 de exploatații familiale. Ele aveau în medie câte trei vaci, doi boi, un cal, o scroafa și patru porci, șase oi, găini, 15-20 hectare de teren cultivabil și o grădină de 50 de ari. Întregul teren al comunei era valorizat. Parcelele fertile de cernoziom, datorită îngrășămintelor organice, permit o producție de 20 000 kg / ha, ceea ce era un rezultat bun pentru perioada respectivă. Rotația culturilor alterna în general trifoiul cu porumbul și cu grâul. Parcelele din pante erau cultivate în terase. Totalitatea efectivului de animale din Calvaser se constituia din aproximativ 200 de vaci, 200 de boi, 100 de cai și 600 de bivoli (ceea ce ne da o idee aproximativă despre capitalul exploatașilor la acea vreme).

În 1962, colectivizarea aduce cu ea destructurarea exploatațiilor familiale și a limitelor parcelare. Terenurile cultivabile și șeptelul sunt colectivizate, cu excepția grădinilor familiale care rămân unei exploatații (adica 50 de ari de teren, o vacă și câteva oi). De aceea, exploatațiile familiale sunt complet decapitalizate, iar familiile sărăcesc. Cooperativa cultiva atunci 7 000 de ha de teren cu 50 de tractoare și cu angajați. Aceste cooperative utilizau așa numitele tehnologii "moderne" (utilizau varietăți ameliorate de îngrășăminte) cu rezultate mai mult sau mai puțin onorabile (50 000 kg / ha). Dar, pe de altă parte, trebuie menționat, că global, productivitatea muncii scade considerabil per ansamblul teritoriului cu excepția... părții cultivate a grădinilor. Se cultiva mai ales grâu și porumb.

De la revoluție, se observă o revenire progresivă a agriculturii familiale. În primii ani, terenurile sunt redobândite și/sau redistribuite familiilor și se constată o reconstituire a parcelelor de dinaintea colectivizării. Cum numeroase familii au abandonat între timp activitatea agricolă, agricultura suferă din cauza lipsei forței de muncă. În plus, exploatațiile trebuie să-și reconstituie mijloacele de muncă și șeptelul. În 2009, sunt în evidențe, pe teritoriul a doua comune (Calvaser și Șeica Mare) aproximativ 300 de capre, 14 000 de oi, și vreo 30 de bovine (a se compara cu cifrele din 1940). Parcelele din grădinile din apropierea caselor și care nu au fost niciodată colectivizate continuă să fie cultivate. Per ansamblu, în teritoriu, doar parcelele cele mai fertile sunt cultivate și terenurile necultivate continuă să crească. Se observă, de asemenea, exploatații de dimensiuni mari ale unor investitori străini. Unele familii își păstrează terenurile, cu speranța că la un moment dat le vor putea vinde unui "bogat vecin european".

Ce axe de lucru ?

De-a lungul celor trei zile de instruire, participanții au identificat principalele mize și axe de lucru pentru o dezvoltare a agriculturii la nivel local.

Primul pas va fi cel prin care se va ajunge la construcția unei dezvoltări bazate pe oameni. Modelul exploatației familiale este probabil cel mai adaptat, dar va trebui ca guvernul român să amelioreze încă imaginea pe care o creează propriei țărâni în stadiul în care se găsește și de asemenea, să-i acorde sprijin la modul cel mai eficient posibil.

A doua miză : găsirea forței de muncă. Este una din problematicile cruciale. În timpul colectivizării multe persoane au abandonat agricultura. Astăzi, e nevoie de reînnoirea generației îmbătrânite de agricultori și de instalarea tinerilor. Cum statutul de țăran agricultor este constant subestimat, subapreciat, mulți tineri proveniți din lumea satului doresc să plece.

Dar problema este de asemenea și de natură economică, agricultura practică fiind de multe ori una de subzistență. Pe când o agricultură durabilă trebuie să permită agricultorilor să trăiască din meseria lor la un nivel de confort comparabil cu cel al restului societății. Este o condiție sine qua non pentru a putea păstra tinerii.

Este, de asemenea, important să se revalorizeze imaginea meseriei și a regiunilor. Atracția pentru anumite zone din punct de vedere al pieței muncii este destul de limitată. Nu există practic alternativă în ceea ce privește locurile de muncă. Aceste zone sunt încă lipsite de mijloace de acces și de viață "moderne". Au dificultăți din acest punct de vedere în a atrage și a păstra tinerii.

O soluție ar putea fi recrearea instrumentelor de comercializare, crearea condițiilor pentru asociere, comercializarea produselor locale și atingerea normelor europene.

În mod foarte general toate structurile intermediare au disparut. De exemplu, agricultorii cunosc problemele cu care se confruntă, iar pe de altă parte administrația cunoaște reglementările europene și condițiile de acces la PAC..., dar practic nu există nici o legătură între cele două. Cum să utilizezi ajutoarele obținute prin PAC în aceste condiții? Impedimentele sunt aceleași la nivel de comercializare. Nu există pentru moment persoane sau structuri capabile să facă o legătură între producție și piață. Este deci esențial să se reconstituie acele organisme intermediare care să joace acest rol.

Istoria recentă a României este ca un film care se vede în mod accelerat. Colectivizarea, întoarcerea la exploatațiile familiale, intrarea în Europa. Totul se petrece foarte repede, prea repede și rămân, de fapt, răni încă neînchise și multe probleme legate de reconstrucție. Unii din agricultorii de azi erau ieri salariați ai cooperativelor de Stat și unii « consilierii agricoli » de azi erau ieri responsabili acestor exploatații.

Peisajul, pretext pentru a reface o istorie peticită

Pentru Jean Céezard, « să le ceri să lucreze împreună azi nu este un lucru de la sine înțeles, din cauza lucrurilor rămase nespuse, chiar a resentimentelor din acest trecut recent. Analiza terenurilor în aceste condiții, a însemnat să refacem împreună drumul acestui trecut, să dăm o interpretare, să recitim propria istorie, să reînnoim firul dezvoltării în zonă. Dacă vor dori să reflecteze la viitorul agriculturii, trebuie să fie capabili să citească împreună ceea ce s-a întâmplat. »

In viața de zi cu zi este director departamental al agriculturii și al pădurii din Ille et Vilaine. Dar a intervenit în România în cadrul acestei sesiuni de formare având cu totul alt titlu și anume, pentru a face cunoscute și acolo competențele sale în materie de analiza a peisajului. Experiența acumulată în cadrul misiunilor sale profesionale din Asia și Africa, lucrând pentru FAO (Food and Agriculture Organization).

Extrase

- Regăsirea firului epic

Câteodată munca aceasta aduce a ședința de psihoterapie, pentru că pentru a gândi viitorul, trebuie să fii capabil să faci analiza comună a trecutului. Oarecum ca în Africa de Sud, procesul abolirii apartheid-ului trece mai întâi printr-o etapă de reconciliere.

Este vorba atât de a regăsi firul, de a reciti împreună istoria, istoria lor, de a reînoda firul dezvoltării, cât și de a găsi împreună o lectură comună a viitorului.

- Amnezie colectivă

Perioada colectivizării este un subiect tabu. În timpul celor trei zile de schimburi s-au revelat multe lucruri. Schimburile nu au fost întodeauna ușor de realizat, fiecare având interpretarea proprie a ceea ce s-a întâmplat. Atunci când trăim evenimente dificile, este posibilă apariția unei amnezii colective (se poate compara acest fenomen cu ceea ce s-a petrecut în Franța după ocupare). Aceasta poate fi explicația pentru dificultățile actuale ale țăranilor în dialogul lor cu administrația. Administrația nu a fost întodeauna de partea lor și, chiar și azi, ea nu are o imagine foarte pozitivă despre țăranimea sa care este totuși una dintre cele mai bune din Europa !

- Peisajul care produce istoria

Analiza terenurilor este o poartă de intrare, un mod de a reconstitui istoria în sens pozitiv sau negativ. Terenul devine astfel un instrument integrator, vedem astfel rezultatul actual, cât și produsul istoriei pus în valoare de către om. Intrând în problematica utilizării și punerii în valoare a spațiului, putem scoate în evidență problematicile dezvoltării și de viitor. Peisajul constituie o fotografie care conține aspecte diverse care țin de istorie, geografie, dar și de științele umane, antropologie, climă, sol, constrângeri naturale, capacitățile mediului natural de a produce bogăție..., pe scurt, de ceea ce dispune omul pentru a-și pune în valoare teritoriul.

- Viziunea comună

Grupul de lucru își va continua munca începută. Sesiunea aceasta de formare a creat posibilitatea formării unei coeziuni a grupului, de a avea o bază comună de reflecție, de a porni un dialog, de a identifica problematicile și instrumentele de viitor. Punctele de vedere s-au mai apropiat. Agricultorii și tehnicienii (consultanții) au construit pas cu pas o viziune comună a problematicii dezvoltării agriculturii. Au, de acum, o bază pentru a schimba puncte de vedere și a se înțelege.